

13421

342

4-22

1905

2010

342
4-22

№ 247

ՏՕԲԹ. Կ. ՓԱՇԱՅԵԱՆ

375

223

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ

Զանգ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻՆ ՎԻԺՈՒՄԸ

Ե Ի

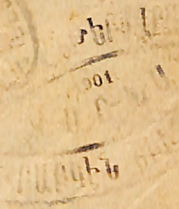
«ԱԶԱՏ ԲԵՄ» ԵԱՆ ՎԵՐԱԿԱԶՄԵԱԼՆԵՐԸ

ԳԻՆ 2 ՂՐՇ. ՈՂ.Ձ
50 ամսիկով

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՍ

Տ Պ Ա Ր Ա Ն Վ Ա Մ Պ Է Թ Ա

1905

2001

ՊՐՈՇԻՐԸ

Միանգամ ընդ միշտ ըսի ըսաներու առաջը առնելու և մեր մասին տարածած զրպարտութիւններու և յետ այսու ևորանոր անփաստ հայնդութիւններու պատասխանել չի գիտնելու և մեր հակառակորդներուն ի՞նչ առտիձանի գրպարտիչներ, անփաստ հայնդողներ և յայտնի իրողութիւնները և դէպքերը անխղճօրէն խեղաթիւրողներ ըլլալը ցոյց տալու համար կը հրատարակենք այս պրօշիւրը. որուն մէջ ընթերցողը պիտի տեսնէ յստակ կերպով մեր հակառակորդներուն ձգրիտ պատկերը:

Ոչբեմն, յետ այսու մեր դեմ գրած անփաստ հայնդութիւններուն և գրպարտութիւններուն ուրիշ պատասխան չունինք տալիք, եթէ ոչ միշտ իրենց ներկայացնել մեր այս պրօշիւրը և ամեն անգամ յիշեցնել ընթերցողին թէ կարժէ՞ հաշատք ընծայել և կարևորութիւն տալ մեր անագիւռ և անուղղամիտ հակառակորդներուն:

Այս պրօշիւրի պրակները հետգնետէ պիտի հրատարակին, հետևաբար պէտք է հաշաթել բոլոր հրատարակածները և ի մի ամփոփել:

ՏՈՔԹ. Կ. ՓԱՇԱՅԵԱՆ

Աղեքսանդրիա 10 Սեպտ. 1905

ԾԱՆՈԹՈՒՄ

Այս պրօշիւրը կը ծախի Ալեքսանդրիայ «Կամիլ-րա Տպարանը» և Գամբիէ «Հարիզոն» ի խմբագրատունը:

Հետաւոր տեղերէ առանալ ցանկացողները պէտք է պրակը կանխիկ դրեն հետեւեալ հասցիին:

Imprimerie Gambetta
ALEXANDRIE (EGYPTE)

gokazane

Πορεια!

37070-66

2001

50875-4. Կ.

ՆԱՄԱԿ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՍՅՈՒ ՀԱՅ ՀԱՍՄԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ

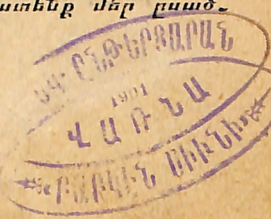
Ինչո՞ւ համար վիժեց, Աղեքսանդրիոյ Սահմանադրական պայքարը:

Այս նիւթի մասին թէև զրոյներ ու խօսողներ շատ եղան, սակայն չի կրցան ժողովրդին ցոյց տալ վիժման իսկական պատճառները:

Մենք պարտաւորութիւն զգացինք հայ հասարակութեան պարզել բուն պատճառները, որպէսզի անցեալը դաս մը ըլլայ ապագային համար:

Սահմանադրական պայքարը վիժեց անոր համար որ 1.— այդ շարժումը բոլորովին արուեստական էր, 2.— ժողովուրդը պատրաստուած չէր, 3.— Պայքարը մղողներէն մեծագոյն մասը անձնական հաշիւներով ու կիրքերով առաջնորդած էր, 4.— Պայքարը մղողները օրինաւոր միջոցներով չառաջնորդուեցան, 5.— Պայքարը սկսողները հայ հասարակութեան մէջ համակրութիւն վայելող մարդիկ չէին մեծ մասամբ. 6.— Եւ որ ծանրակշիռն է, պայքարը սկսողներէն շատերը, իրենց անցեալով բոլորովին հակառակ դիրքի մը մէջ գտնուած էին հանդէպ Սահմանադրական պայքարին և խնամակալութեան:

Պարզենք և փաստերով հաստատենք մեր ըսած-

ները: 1.— Շարժումը արուեստական էր, որովհետեւ պայքարին մասնակցողները կը բաղկանային գլխաւորաբար շարժումը նախաձեռնողներէ և անոնց խորհրդաւոր մի քանի մասնակցողներէ, հասարակութեան մեծ մասը սկիզբէն մինչև վերջը բոլորովին անտարբեր մնաց այդ շարժման, ժողովուրդին վերաբերումը դէպի այդ շարժումը բոլորովին սառն էր: Նախաձեռնողները, հասարակութեան աչքի յայտն անդմեւ ըստ առաջին անգամ հրաւեր մը ուղղեցին, այդ հրաւերին շատ քիչեր պատասխանեցին, որով նախաձեռնողները ստիպուեցան երկրորդ հրաւեր մը ուղղել աւելի լայն շրջաններու և ամէն ճիւղ թափել Տիգրան Ներկաթ Միութեան սրահին մէջ, 70 հոգի հաւաքելու համար, քաղութէ մը որ մօտաւորնպէս 2000 հոգի կը հաշուէ:

Այդ հրաւերին ալ կիսով չափ պատասխանեցին և այն տեղ կազմուեցաւ արժամանակեայ յանձնաժողով մը որուն պաշտօնն էր բանակցիլ խնամակալութեան հետ, ընտրողական ժողով մը գումարել տալու համար, և հակառակ պարագային միթինկ մը գումարելով մնալուն Ֆանձնաժողով մը ընտրել տալու համար:

Գուցէ ոմանք առարկեն որ միթինկին ներկայ

եղող 350 հոգիի չափ հանդիսականներու ներկայութիւնը ապացոյց մըն է ժողովուրդի համակրութեան Սահմանադրութեան պայքարին:

Այդ առարկութեան մենք ալ կառարկենք որ, նախ միթինկին ներկայ եղողներէն շատերը ներկայ գտնուած էին պարզապէս հետաքրքրութեան համար և ոչ թէ այդ շարժումին սրտովին մասնակցելու համար ասոր ալ ապացոյցը այն է որ միթինկին ներկայ եղողներէն հազիւ 150 հոգիի չափ մարդիկ ստորագրեցին միթինկին որոշումները, և անոնց ալ մէկ մասը խորհրդ համար, ինչպէս նաեւ յետոյ վարձկաններու ձեռքով խանութները և տունները պտտցունելով:

Միթինկին ներկայ եղողներէն շատեր ալ որոշումները չստորագրելու համար Բիրամիտի թատրոնի ետեւի դռնէն փախուստ տուին:

Ուրեմն հաստատ կարելի է ըսել թէ միթինկը անյաջող անցաւ միմիայն սահմանադրական պայքարին հայ ժողովուրդը սառն վերաբերելուն համար, և որը ապացոյց մըն է թէ այդ շարժումը բոլորովին արուեստական էր:

Վերը յիշած իրողութիւններէն պարզապէս կարելի է հետեցնել թէ ժողովուրդը սակաւին պատրաստուած չէր խնամակալութեան դէմ պայքար մղելու հա-

մար, այդ կը նշանակէ որ ժողովրդի խաւերուն մէջ խնամակալութեան դէմ դժգոհութիւնը մեծ ծաւալ գրտած չէր, այսպէս թէ այնպէս կատարած իրողութեան լռելեայն կը համակերպէր և անբողոք կը տանէր խնամակալութեան լուծը:

Սահմանադրական պայքարը մշտնջենքը նախապէս պարտաւոր էին երկար համբերատարութեամբ ժողովրդին հասկցնել խնամակալութեան երկար տևողութեան անպատեհութիւնները, անկէ առաջ գալիք ֆասսները և ժողովրդային իրաւունքներու բռնարարումը:

Պայքարին նախաձեռնողները ոչ թէ միայն չուսեցան այս համբերատար ոգին և սխտեմաթիկ գործունէութիւնը, այլ և ընդհակառակը աճապարեցին վերոյիշեալ արուեստական շարժումը առաջ բերելով իրենց նպատակին հասնիլ:

* * Պայքարը նախաձեռնողներէն մեծ մասը անձնական հաշիւներով ու կիրքերով առաջնորդւած էին, անոնք փոխանակ խնամակալութեան դէմ կըռուելու և զայն տապալել աշխատելու, ընդհակառակը խնամակալին դէմ կռիւ մղեցին, և զայն տապալել ջանացին, իրաւ է թէ պարզ ակնարկով մը շատեր մեծ տարբերութիւն մը չպիտի ուզեն գտնել խնամակալութեան և խնամակալին մէջ, սակայն պէտք է ընդունինք որ այդ տեսակ դատողութիւն մը շատ գրեթէ և թէ ժողովրդին առաջնորդելու դեր ըստանձնողները պարտաւոր էին մաքուր կռիւ մղել՝ սկզբունքի կռիւ՝ և անձը ու պաշտօնը իրարմ հետ չը փոթել:

Դժբաղդաբար պայքարը մշտնջենքը մէջ այնպիսի անձնաւորութիւններ, կային որոնք աւելի կարեւորութիւն կուտային խնամակալը հարուածելու քան թէ խնամակալութեան ֆասսկար արարքները քննադատելու, արդէն քիչ յետոյ այս մասին փաստեր պիտի ներկայացնենք:

Ժողովրդի դէպի Սահմանադրական պայքարը ստան և անտարբեր վերաբերմունքին մէկ պատճառն ալ այս էր, որովհետեւ ժողովուրդը շատ լաւ գիտէր թէ պայքարին մասնակցող այսինչ կամ այնինչ անձը կամ խնամակալին հետ անձնական հակառակութիւն մը ունի և կամ ինքզինքը ասպագայ թաղական խորհրդի անդամ կը նկատէ: Սահմանադրական օրինաւոր և մաքուր պայքարը մշտնջենքը իրենք ալ անձնական հաշիւներէ և կիրքերէ մաքուր պէտք էին ըլլալ:

* * Պայքարին նախաձեռնողները օրինաւոր միջոցներով չառաջնորդուեցան: Նախ առժամանակեայ Յանձնաժողով մը ընտրեցին, որուն յանձնուեցաւ հաշտարար դեր մը կատարել, խնամակալութեան և բողոքողներու միջև: Յանձնաժողովին պաշտօնը անունով հաշտարար էր, բայց իրողութիւնը հակառակն էր, որովհետեւ յանձնաժողովը խնամակալութեան ներկայացաւ այնպիսի խիստ գրեթէ ոճով նամակով մը, որ պարզապէս սպառնալիք մը և խիստ պահանջ մըն էր:

Շատ հաւանական է որ եթէ այդ հաշտարար նախնական ձեռնարկը տեղի ունենար աւելի օրինաւոր և պատշաճ եղանակով մը գուցէ խնամակալութիւնը տեղի տար :

Երկրորդ, պայքարը նախաձեռնողները շատ օրինաւոր միջոց մը խորհած էին ժողովուրդը պատրաստելու և ժողովրդային բնական շարժում մը յառաջ բերելու, հիմնելով Օրենք թերթը: Սակայն Օրենքը իր նշանակելի չը ծառայելէն զատ նոյնիսկ հակառակ արդիւնք առաջ բերաւ: Օրենքն ալ նոյնպէս փոխանակ սկզբունքի մաքուր կոխ մղելու խնամակալութեան դէմ, փողոցային աղտոտ լեզու մը սկսաւ գործածել խնամակալի անձին դէմ և գռեհիկ դէպքերը մատի փաթեթելով պղծեց պայքարին սրբութիւնը :

Օրենքը փոխանակ ժողովուրդին մատնանիշ ընելու խնամակալութեան սխալները, սկսաւ հարւածել խնամակալը, զբաղւելով նոյնիսկ անոր ներքին և ընտանեկան կեանքով :

Օրենքը որ կոչւած էր սահմանադրական գաղափարը մարմնացնող լուրջ թերթ մը ըլլալ, ընդհակառակը մեզ յիշեցուց Յակոբ Հաճեաններու գռեհիկ և փողոցային շարիւլարիւնները և պարզապէս ծիծաղելի թերթ մը դարձաւ: Շատերը սկսած էին Օրենք թերթը փչնտրուել միմիայն անոր մէջ կուշտ կուշտ ծիծաղելու:

Նիւթ մը գտնելու համար. միթէ այդ պիտի լինէր Օրենքի պաշտօնը . . . :

Օրենքը խմբագրողները չի խրատուեցան հրապարակաւ իրենց եղած դիտողութիւններէն և շարունակեցին ընթանալ նոյն սխալ ընթացքով: Զուսեակորու և Պապը Սիտրաներու ծիծաղելի պատմութիւնները անշուշտ մոռցած չեն Օրենքի ընթերցողները, ինչպէս նաեւ խնամակալին տիկնոջ մասին անվայել ակնարկները: Միթէ կարելի՞ էր այս ապօրինաւոր և անվայել միջոցներով օրինաւոր և մաքուր պայքար մղել, միթէ կարելի էր այս խայտառակ միջոցներով ժողովուրդը պատրաստել Սահմանադրական մաքուր պայքարին:

* * * Պայքարը նախաձեռնողներուն հասարակութեան մէջ համակրութիւն չի վայելելնուն և իրենց անցեալով բոլորովին հակասական դերի մը մէջ գտնուելնուն, սահմանադրական պայքարը վիժեց և հայ հասարակութեան անտարբերութեան պատճառ դարձաւ:

Կարծենք ալ ժամանակը հասած է ամեն բան պարզելու և քողարկւած բացարձակ ճշմարտութիւնները երևան հանելու: Այո՛, ալ ժամանակը հասած է յայտարարելու թէ, Սահմանադրական պայքարը նախաձեռնողները Ազատ Բեմի շուրջը բոլորւող խայտառակ զրջակներն էին:

Այս ճշմարտութիւնը ամէն ոք հասկցաւ, թէեւ իր սկզբնաւորութեանը մէջ քողարկւած էր, և շատեր խարուեցան, ինչպէս և մենք:

Թէեւ պայքարի սկզբնաւորութեան մէջ Ազատ Բեմի շուրջը բոլորողներուն պոչերը կերևնային, բայց բաւական մամանակ յետոյ զլուխնին երեւալ սկսաւ. ես նոյն իսկ փաստերը յիշել աւելորդ պիտի համարէի, սակայն միանգամ ընդ միշտ մեր ըսածներուն ճշմարտութիւն մը և իրողութիւն մը ըլլալը հաստատելու համար մի քանի ապացոյցներ տանք. նախ՝ նախնական զումարումները տեղի ունեցան Տիգրան Երկաթ Ժող. ընթերցարանին մէջ որուն վարիչները բացարձակապէս Ազատ Բեմեանները և Վեդակազմեալներն էին. ասոր ալ ճշմարտութիւն մը լինելուն ալ ոչ ոք կը տարակուսի այսօր: Երկրորդ՝ պայքարին օրկանը եղող «Օրէնք» թերթը խմբագրելու համար նախ քան հրաւիրւած հայ հասարակութեան կարծիքը առնելու, խմբագիրներ նըշանակւած էին Ազատ Բեմեաններէն Վահան Թէքէեան և Երուանդ Օտեան և միայն շատ յետոյ հրաւիրւած հասարակութեան հաւանութեան ենթարկեցին անոնց պաշտօնը և այդ ալ իբրեւ պարզ ձեւակերպութիւն մը, և ծախքերը հոգալու համար: Երկրորդ, Թէքէեան և Օտեան առանց ընտրուած ըլլալու և որեւէ իրաւունք ունենալու, յաճախ ներկայ կը գտնուէին առժամանակեայ յանձ-

նաժողովի նիստերուն և կը մասնակցէին խորհրդակցութեանց: Եթէ անոնց այս ներկայութիւնը մէկ երկու անգամ ըլլար մենք պատահականութեան և կամ Օրէնքի խմբագրութեան վերաբերեալ խնդրոյ մը վերագրելով կարեւորութիւն չը պիտի ընծայէինք. բայց իրենց ներկայութիւնը պարզապէս յանձնաժողովին խորհուրդ և ուղղութիւն տալու համար էր: Վերակազմեալները և Ազատ Բեմեանները զգալով հայ հասարակութեան մէջ իրենց ունեցած վարկին և համարումին պակասութիւնը, ջանացին որքան հնարաւոր է չէզոք անձերու և ժողովուրդին համակրութիւնը վայելող անհատներու շուրջին տակ ծածկել իրենց գործունէութիւնը և հասարակութեան ցոյց տալ թէ սահմանադրական պայքարի շարժումը միմիայն իրենց գործը չէ, այլ այդ շարժման մէջ հասարակութեան ամէն խաւերէ մասնակցողներ կան: Ահա սահմանադրական պայքարին վիժման պատճառներէն ամենագլխաւորն ալ այս է. որովհետեւ ժողովուրդը շատ լաւ կը ճանչնար անոնք և անոնց գործերը:

Թէ ինչո՞ւ համար Ազատ Բեմեան-Վերակազմեալները, Բարթող բաշային հակառակ էին և ոչ թէ խնամակալութեան. կը շեշտենք այս վերջին խօսքը եւ արդէն փաստերով պիտի հաստատենք թէ այդ խմբակը հակառակ չէր խնամակալութեան ձևին այլ ուղ-

դակի հակառակ էր բաշային և իրեն կէտ նպատակ ըրած էր զայն հարուածել: Փաստ 1.— Բարթող բաշայէն պահանջած են կարէնոր գումար մը, և մերժողական պատասխան ստանալով, անոր դէմ խուլ հակառակութիւն մը սկսած են. այս մասին երկար զբընը անժամանակ կը գտնենք...

Ազատ Բեմեան վերակազմեալներու բաշային դէմ ունեցած ատելութիւնը ահա այս պարագաներէ ծագում առած է: Ազատ Բեմեան—վերակազմեալները իրենց այս նախափորձէն չը խրատելով յանդգնութիւնը կ'ունենան երկրորդ անգամ դիմել բաշային իրենց հիմնելիք Շիրակ ամաթերթին համար 100 ոսկի պահանջելով:

Բաշան նախապէս կը խոստանայ 50 ոսկի տալ այդ զուտ զրական ձեռնարկին, բայց յետոյ իմանալով որ այդ գործն ալ կը պատկանի Ազատ Բեմեան վերակազմեալ խմբակին, կը մերժէ վճարել իր խօստացած 50 ոսկին. այս դէպքով ևս Ազատ—Բեմեան վերակազմեալներուն թշնամութիւնը ալ աւելի կը սաստկանայ բաշային դէմ:

Ազատ Բեմեան վերակազմեալները լրբութեան և աներեսութեան ծայր աստիճանին կը հասնին և վերոյիշեալ երկու դէպքերէն չի խրատելով երրորդ անգամ ըլլալով կը դիմեն բաշային խնդրելով և աղաչե-

լով որ իրենց խմբակէն Օննիկ Թաշեան և Միքայէլ Կիւրճեան իրենց հակասահմանադրական, ապօրինի և ֆեախակար ցոյց տուած խնամակալութեան մէջ պաշտօն ունենան՝ հոգաբարձութեան անդամներ դառնալով:

Այլ ժողովուրդը ինչպէս հաւատարայս մարդոց, որոնք եթէ խնամակալութեան ձեռքով հոգաբարձուներ լինէին խնամակալութիւնը օրինաւոր և Սահմանադրական պիտի համարէին, և ձայն ձուն չը պիտի հանէին որովհետեւ այլապէս չէ կարելի մեկնել այդ իրար հակասող գործը:

Բաշան առանց զխտնալու թէ վերոյիշեալ երկու ընտրելիները կը պատկանին վերակազմեալ Ազատ Բեմեան խմբակին, նախապէս հաւանութիւնը կը յայտնէ հոգաբարձութեան անդամ Տ. Տիգրան Կամսարականին, բայց յետոյ իմանալով որ այդ հոգաբարձութեան ընտրելիները կը պատկանին իրեն հայհոյող և հակառակորդ խմբակին, կը մերժէ բոլորովին:

Այդ միեւնոյն խմբակէն վահան Թէքէեան ևս կողմնակի միջոցներով ուսուցչութեան քանտիտայ կը ներկայանայ և հոգաբարձութենէն կը մերժուի. միթէ՞ այս պաշտօններու խնդրանքը ինքնին վաւերացում չնշանակեր խնամակալութեան օրինաւորութեան. եթէ հակառակը ընդունինք, ինչպէս մեր համոզումն է, ուրեմն այդ Ազատ—Բեմեան վերակազմեալ խմբակը որ ինքզինքը

այժմ Սահմանադրական օրէնքի գործադրութեան մեծ ախոյեան և խնամակալութեան ապօրինի կազմութեան հակառակորդ ցոյց կուտայ. ինչպէս կը համարձակի պաշտօն ունենալ նոյն խնամակալութեան մէջ: Եթէ պահ մը ընդունինք որ Բաշան ընդունէր թաշճեան, Կիւրճեան և Թէքէեանը, այն ատեն ասոնք և իրենց ամբողջ խմբակը չը պիտի բողոքէին խնամակալութեան ապօրինի կազմութեան դէմ և ոչ ալ բաշային դէմ և իրենց անձնական գծով նկատումներով լռելեան պիտի ընդունէին խնամակալութեան օրինաւորութիւնը: Ուրեմն այդ խմբակը դրդողը ոչ թէ ժողովուրդին շահը և հասարակութեան իրաւունքը պաշտպանելու եռանդն է, այլ իրենց անձնական ստորին հաշիւները և գծով շահերը:

Աղեքսանդրիոյ հայ հասարակութիւնը ինչ համարում ունենար այդ խմբակին վրայ որ ինքզինքը օրինաւորութեան ջերմ պաշտպան ցոյց կուտայ և խնամակալութեան առժամանակեայ հանգամանքին տեղութեան երկարութիւնը կը դատապարտէ, իսկ ինքը միւսնոյն գատապարտելի վիճակին մէջ կը գտնուի Տիգրան Երկաթ Ժող. Միութեան առժամանակեայ վարչութեան պաշտօնը խնամակալութեան պաշտօնին չափ երկար տեղութեամբ . . . երկազեցնելով. մենք ալ իրենց կը հարցնենք. մինչև ե՞րբ պիտի տեսէ այդ առժամանակեայ

վարչութեան պաշտօնը, Սահմանադրութիւն, օրէնք, իրաւունք, արդարութիւն բառերը իրենց բերնին մէջ ծամող ծամծամող այդ խմբակը միթէ՞ պատրիարքի մը հրահանգին և Սահմանադրական օրէնքին որոշ մէկ տըրամադրութեանը համաձայն կը վայելէ այդ առժամանակեայ հանգամանքը. . . չը գիտենք այդ մասին ինչ տրամադրութիւններ կը պարունակէ Տիգրան Երկաթ Ժողովուրդային Միութեան կանոնագրութիւնը, բայց ինչ որ ալ ըլլայ, չենք կարծեր որ որեւէ ընկերութեան մը կանոնագիրը որեւէ վարչութեան մը համար ընդունի գրեթէ 2 տարի տեղութեամբ առժամանակեայ պաշտօն մը:

Ժողովրդային անունը շահագործելով Ազատ Բեմեան վերակազմեալ խմբակը Տիգ. Երկաթ միութիւնը կը շահագործէ ի նպաստ իր կուսակցական մտածումներուն, պէտք է այլևս բացարձակապէս ըսել թէ այդ հաստատութիւնը կը պատկանի Ազատ Բեմեան-Վերակազմեալ խմբակին. այդ ժողովրդային հաստատութիւնը իսկապէս ժողովրդին վերադարձնելու համար եթէ կան միութեան մէջ Ազատ Բեմեան վերակազմեալ խմբակէն դուրս չէզոք անդամներ, պարտաւոր են անոնք ալ իրենց կարգին օրինական պայքար մղել այդ ապօրինի առժամանակեայ վարչութեան դէմ, որը գրեթէ երկու տարիէ ի վեր առանց հաշիւ տալու կը

գործէ և ընդհանուր ժողով գումարել տալով նոր օրինաւոր վարչութիւն մը ընտրել չի տար:

Սահմանադրական շարժումը վարդիներուն մէջ կային նաև Ազատ Բեմեան Վերակազմեալներէն դուրս չէզոք մարդիկ, ասոնց մէջէն հագիւ մէկ երկուքը իսկապէս՝ ասոնց որ և է ակնկալութեան կը մասնակցէին այդ շարժումին, իսկ մնացած չէզոքները այս կամ այն կերպով այդ շարժումին մէջ որոշ շահեր և ակնկալութիւններ ունէին և ոմանք ալ պարզապէս Բարթող Բաշայի հետ ունեցած անձնական հակառակութեան պատճառաւ կը մասնակցէին: Ոմանք ապագայ թաղական խորհրդոյ անդամներ դառնալու յոյսը ունէին և ոմանք ալ հոգաբարձու: Հասարակութիւնը շատ լաւ կը ճանչնար այս մարդիկները և անոնց յետին մտքերուն տեղեակ էր, հետեւաբար ժողովուրդը չէր կրնար անկեղծօրէն և սրտովին փարիլ Սահմանադրական շարժումին:

Այս չէզոք համարած դէմքերէն մէկը միայն յիշելով բաւականանանք:

Ժողովուրդը շատ լաւ կերպով կը ճանչնար թէ ո՞վ էր Կարապետ Տէրվիշեանը և ինչ տեսակ յարաբերութիւն ունեցած էր խնամակալութեան հետ:

Կարապետ Տէրվիշեան Սահմանադրական շարժումը դեկավարող առժամանակեայ յանձնաժողովոյ անդամ էր,

իրբև ջերմ սահմանադրական մը. նա ամենէն աւելի կը դատապարտէր խնամակալութիւնը և կը հայհոյէր խնամակալութեան անդամներուն և ի ձայն թմրուկի զանազան առիթներով կը բողոքէր խնամակալութեան ապօրինաւոր և հակասահմանադրական կազմութեան դէմ:

Ահա այս միևնոյն մարդը՝ Կարապետ Տէրվիշեան խնամակալութեան ապօրինի և հակասահմանադրական Ելլալը հաստատող այս անձը, անցեալ տարի նոյն այդ ապօրինի և հակասահմանադրական համարուած խնամակալութեան մէջ հոգաբարձութեան պաշտօն ունէր:

Ժողովուրդը շատ իրաւացի կերպով ինքն իրեն կը հարցնէ, եթէ խնամակալութիւնը ապօրինի և հակասահմանադրական էր, ինչու համար ինքը խնամակալութեան հետ ձեռք ձեռքի տւած կը գործեր:

Ուրեմն Կարապետ Տէրվիշեանի համար խնամակալութիւնը Սահմանադրական և օրինաւոր էր մինչև այն ժամանակ, որքան որ ինքը հոգաբարձու էր և ինքը հոգաբարձութենէ հրաժարելէ յետոյ խնամակալութիւնը դարձաւ հակասահմանադրական և ապօրինի:

Ժողովուրդը շատ լաւ կը կշռէր ու կը գնահատէր Տէրվիշեաններու աս հակասական և ապօրինաւոր արարքները, և ասոր իբր արդիւնք եղաւ ժողովուրդի սառն վերաբերմունքը դէպի սահմանադրական շարժումը, հա-

կառակը սպասել անկարելի էր և անբնական. գէթ ի
նէր սահմանադրութեան, շարժումը վարողներուն մէջ
պէտք չէ գտնուէին Տէրվիշեաններու նման երկերես-
անի և հակասական անձեր :

Սա անհերքելի փաստ է ու Տէրվիշեաններ այդ շար-
ժումին մասնակցելով երբեք նկատի չեն ունեցած ժո-
ղովուրդին շահը և օգուտը, Սահմանադրութեան գոր-
ծադրութիւնը և տեղական ազգային գործերու բարե-
կարգութիւնը, այլ միմիայն նկատի են ունեցած իրենց
անձական գծուձ շահը, ստոր կիրքերը և միմիայն հա-
կառակորդը անպատուելու չար դիտաւորութիւնը :

Ուրեմն ինչպէ՞ս կուզէիք որ Սահմանադրական
շարժումը յաջողէր ու չի վիժէր: Ժողովուրդը այդ ա-
մենը գիտէր և պէտք է որ գիտնայ և դեռ չի գիտ-
ցածներն ալ իմանայ: Ազատ Բեմեան— Վերակազմեալ
խմբակը որ սահմանադրական շարժումներէ շատ առաջ
իրենց Բաղաս հայհոյաթերթին մէջ մեզ նկատմամբ
գրած էին որ մեր ձեռքին մէջ ձեռք չը պիտի դնեն,
իրենց սահմանադրական խաղերը առաջ տանելու հա-
մար գիշան և ստորնացան իրենց ձեռքը մեր ձեռքին
մէջ դնելու, որովհետեւ իրենց գերագոյն շահը այդ կը
պահանջէր . . . :

Բայց այս խաղըութիւնը ասով ալ չվերջացաւ,
իրենց քուէներովը մեզ առժամանակեայ յանձնաժողովին

անդամ ընտրելով և մեր ձեռքին մէջ ձեռք դնելով հան-
դերձ, պայքարին ամենատաք ժամանակը այնքան ա-
նազնիւ և անխոհեմ գտնուեցան որ մէկ կողմէ մեզ
հետ միացած Սահմանադրական պայքարը կը մղէին,
միւս կողմէ Ամբրիկայի իրենց մէկ թերթին մէջ մեզ
դաւաձաւ կանուանէին :

Դեռ աւելին կայ. Պայքարի միջոցին Եզիպտոս
այցելող Պարսկա—Հնդկաստանի առաջնորդ Այվատեան
Սրբազանը միևնոյն հայհոյաթերթին մէջ կանպատուէին
սրիկայական խօսքերով և նոյնիսկ իրենց դելադրու-
թեամբ Գահիրէի օտար թերթի մը մէջ Այվատեան Սըր-
բազանը կը նախատէին վերջին ծայր անպատկառ
և անբարոյացուցիչ ակնարկութիւններով, նոյն իսկ օ-
տարներու առջև հայութիւնը վարկաբեկելով՝ բարձրաս-
տիճան և բարձրապաշտօն հայ եկեղեցական մը ան-
պատուելով: Արդ, այդ խմբակը շատ լաւ գիտեր թէ Այ-
վատեան սրբազան մեր ամենամօտ բարեկամն էր և մա-
նաւանդ Դաշնակցական մը :

Մէկ կողմէ մեր ձեռքին մէջ ձեռք դրած Սահ-
մանադրական պայքարը կը մղէին, և միւս կողմէ վե-
րոյիշեալ խայտառակ ընթացքներուն կը հետևէին, այդ
խմբակը շատ լաւ գիտնալու էր որ Այվատեան Սըր-
բազանի և ինձ նման Դաշնակցականները հարուածե-
լով և Դաշնակցութեան հասցէին ձեռքեր շարտելով

բնականաբար իրենցմէ և իրենց միջոցաւ սկսած Սահմանադրական շարժումէն պիտի պաղեցնէին բոլոր Դաշնակցականները, իրողութիւններու բնական ընթացքով ալ այդպէս եղաւ և արդէն ուրիշ արդիւնք սպասել յիմարութիւն էր:

Ահա ինչ պատճառներով վիժեց Սահմանադրութեան պայքարը:

Այդ Ազատեմեան—վերակազմեալ խմբակը չի տեսնել ձևանալով այս բոլոր իրողութիւնները, Սահմանադրութեան շարժումին վիժումը կաշխատի բեռցնել մեր վըզին, և ուրիշներն ալ համոզել ջանալ այդ մասին:

Իրենց այդ ամբաստանութեան իբրեւ փաստ մէջ բերած են Բարթող բաշայի մեր հեղինակած գրքի հըրատարակութեան համար նուիրած 40 ոսկին. ինչո՞ւ համար, որովհետեւ կըսեն, թէ այդ դրամը իբրեւ կաշառք տրուած էր մեզ որպէսզի Սահմանադրական պայքարը վիժեցնենք:

Նախ՝ Սահմանադրական պայքարին վիժման պատճառները իրենց փաստերով արդէն յիշեցինք, իսկ 40 ոսկին Սահմանադրական պայքարին վիժելուն պատժաւ դարձած ըլլալուն համար ի՞նչ փաստ կայ:

Ո՛չ մի փաստ:

Պայքարի միջոցին գրքիս հրատարակութեան համար բաշային նուիրած դրամը կաշառք կըլլար միայն

այն ժամանակ եթէ ես դաւաճանէի Սահմանադրական պայքարի շարժումին և խնամակալութեան պաշտպան կանգնէի. մինչդեռ ընդհակառակը մինչև վերջը ուղղամտօրէն Սահմանադրական պայքարին մասնակցած եմ և մինչև իսկ միթինկին նախագահած և որոշումները ստորագրած, միշտ սկզբունքը քարոզելով ու խնամակալութիւնը իրարու հետ չը շփոթելով:

Այո, կզգամ որ բաշային գրքիս համար նուիրած դրամը եթէ չընդունէի շատ մեծ ազնուարիւն մը և վեհաճանաչարիւն մը ըրած պիտի ըլլայի բայց ասոր ալ հակառակը այդ նուէրը ընդունելով անազնու գործ մը չեմ ըրած:

Գրքի հրատարակութեան կոչը Սահմանադրական պայքարէն շատ առաջ հրապարակ ելած և ամեն կողմ դիմում եղած էր այդ օգտակար գործին տպագրութեան յաջողութեանը համար. վեհափառ Խորիմեան Հայրիկը նիւթական տաքնապալի վիճակի մը մէջ գտնուելով հանդերձ տասնեակ օրինակի նուիրատուութիւն մը ըրած է. նոյնպէս Ամենապատիւ Իզմիրլեան Սրբազան իր Երուսաղէմի աքսորական վիճակին մէջ նոյնպէս իր նուէրներով քաջալերած է մեր ձեռնարկը: Արդ, երբոր վիրոյիշեալ անձնաւորութիւններու նուէրները ընդունւած է, ինչ հիմնաւոր պատճառ կար բաշային նուէրը մերժելու:

Ո՛չ մի պատճառ:

Բայց պիտի առարկեն որ Սահմանադրական պայ-
քարը կար :

Մենք ալ կը պատասխանենք. ի՞նչ կապ ունի
Սահմանադրական պայքարը մեր գրքի հրատարակու-
թեան հետ :

Մանաւանդ, որ մեր գրքի կոչը Սահմանադրական
պայքարէն առաջ հրապարակ հանած էինք :

Մենք մինչև ցարդ որևէ հասարակական գործի
մէջ նեղ հայեացք չենք ունեցած, հետեաբար Աղեքսան-
դրիոյ Սահմանադրական պայքարին մասնակցելով հան-
դերձ առաջնորդած ենք լայն հայեացքներով և ու-
ղիղ սկզբունքներով: Իբրև հասարակական ուղղամիտ
և շիտակ կործիչ, գործը անձէն և խնամակալութիւնը
խնամակալներէն զատած ենք. հարուածած ենք գործը,
հարուածած ենք խնամակալութիւնը, բայց երբեք մենք
մեզ թոյլ չենք տուած, հարուածել անձը, հարուածել
խնամակալները :

Մենք մեր այս սկզբունքը նոյնիսկ Սահմանադրա-
կան պայքարը կազմելու համար Տիգրան Երկաթ-միու-
թեան սրահին մէջ գումարուած առաջին ժողովին մէջ իսկ
բացարձակապէս յայտնած ենք. մենք մութի մէջ, քո-
ղի տակ գործողներէն չենք, մեր ճակատը միշտ բաց է:
Այո այդ ժողովին մէջ իսկ մենք առաջինը եղանք բո-
լորով թէ Օրսեր թերթը, որ կոչուած է սահմանադ-

րական պայքարին օրկանը լինելու, չը պէտք է զբաղի
անձերով, անձնաւորութիւնները վերաւորելով ու խը-
բծելով, այլ միայն սկզբունքի կռիւը պէտք է մղէ և
ըննդատէ խնամակալութեան գործերը և ոչ թէ խնա-
մակալները և անոնց անհատականութիւնը, մեր այս
բողոքին, շարժումին նախաձեռնողներն իրաւունք տուին
և խոստացան անձերով չզբաղիլ:

Մենք այլևայլ հանգամանքներու բերմունքով մեր
մէջ համոզում գոյացուցած էինք որ Բարթող Բաշան
եթէ Սահմանադրապէս ընտրւած թաղական խորհրդին
մէջ պաշտօն ունենար ուրիշ շատ մը քանտիւսաներէ
աւելի օգտակար կրնար ըլլար տեղական գործերուն:
Ամեն մարդ իր կարծիքին ու համոզումին մէջ ազատ
է, ո՛չ ոք իրաւունք ունի իր գիմացիւնին կարծիքներուն
վրայ բռնանալու :

Մեր այս կարծիքը և համոզմունքը շատ լա-
յայտնի էր Սահմանադրական պայքարին բոլոր մաս-
նակցողներուն և մենք յաճախ առիթը ունեցած էինք
անուղղակի կերպով պարզել մեր այս կարծիքը և հա-
մոզմունքը:

Մենք առաջինն եղած ենք գաւառներում Սահմա-
նադրութեան երես չի տեսած թեմերու մէջ Սահմանա-
դրութիւնը գործադրել տալ: Ամեն Հայ գիտէ որ
Տիվրիկ քաղաքը կը պատկանի Կիլիկիոյ կաթողիկոսա-

կան թէմին, և Կիլիկիոյ հանգուցեալ Մկրտիչ կաթողիկոսը միշտ հակառակ եղած է Սահմանադրութեան գործադրութեանը իր թեմերու մէջ: 1889 թիւին Սիմոն պէյի վարչութեան օրով մենք առաջինը եղանք Տիֆլիսի մէջ Սահմանադրութիւնը հաստատելու և Պօլսոյ Պատրեարքարանէն վաւերացնել տալու, նոյն իսկ ընտրուելով Պաւառական ժողովոյ ղիւանին ատենադպիր: Պարսկահայերը սահմանարութիւն կամ օրէնք կոչուած բան մը չունէին, մենք առաջիններէն մէկը եղանք օրէնքներ խմբագրելու և վաւերացնել տալու Վեհափառ Կաթողիկոսէն և այսօր Ատրպատականի հայերը շնորհիւ այդ նախաձեռնութեան ունին իրինց Սահմանադրական օրէնքները որով կը ղեկավարեն իրենց Ազգային հաստատութիւնները, շատ աւելի լաւ և ժողովրդային օրէնք մը, քան թէ տաճկահայերու Սահմանադրութիւնը:

Մենք որ նախանձախնդիր եղած ենք Սահմանադրութեան գործադրութեանը Տիֆլիսի պէս թեմերու մէջ և նոր օրէնքներ խմբագրել պարսկահայերու համար, միթէ կարելի՞ բան էր որ մենք Աղեքսանդրիոյ մէջ ասոնց հակառակը վարուէինք. այո՛, կը վարուին անոնք միայն, որոնց գործերը միշտ իրար կը հակասեն ինչպէս վերը օրինակներով թւեցինք: Մենք մինչև այսօր մեր գործունէութեան մէջ միշտ աշխատած ենք խուսափիլ հակասական գործերէ և միշտ աններողամիտ գտնուած

ենք և պիտի գտնուինք հակասական արարքներու դէմ: Կաշառքը պէտք է իր արդիւնքը ունենայ, կաշառքը կը տրուի ծառայութեան մը փոխարէն, մենք Սահմանադրական պայքարին մէջ ոչ մի ծառայութիւն չեք մատուցած Բարթող Բաշային. այդ փողը բացարձակապէս կը մերժէինք եթէ մեր անձին տրուած լինէր, որովհետև մենք փողը պաշտօններէն չենք և այդ մասին մեր հետքերը ամեն տեղ թողած ենք իբրև փաստ. եթէ մարդիկ լռեն, քարերն իսկ կաղաղակեն մեր անփողասիրութեան և մեր անկաշառակերութեան: Մենք Ազատ Բեմի խժբժանքներէ ամիսներ առաջ Հորիզոնի 19 թիւին մէջ յայտարարած ենք մեր զրքին համար եղած նուիրատուութիւնները, և ի միջի այլոց Բաշայի նուէրը և եթէ մի քանի օր յետոյ հրատարակուեցաւ ցուցակը, այդ ալ անոր համար էր որ ուրիշ մի քանի նուիրատուութիւններ ևս եթէ լինին ամենքը միատեղ մէկ ցուցակով հրատարակէինք, բայց նկատելով որ չարամիտ մարդիկ, փողոցներու ու սրճարաններու անկիւնները այդ առթիւ բանբասանքներու սկսած են, յարմար դատեցինք իսկոյն տալ հրատարակութեան. իսկ Սահմանադրութեան պայքարին դաւաճանած չի լինել թէ իմ գործով ապացուցած եմ և թէ Հորիզոնի թիւ 27ի մէջ յայտարարած եմ, (տես Հորիզոնը) որուն հակառակ մինչև այսօր ոչ մի փաստ

ցոյց տուած են:

Մենք գիտենք Ազատ Բեման վերակազմեալներու փոքրի ցաւը որտեղ է, անոնք կուզեն մեզմէ հին վրէժ մը լուծել, բայց այդ կարգի խայտառակ և հակասական ընթացքներով, երբեք չեն կրնար յաջողիլ և չի պիտի յաջողին. անոնց միակ փոքրի ցաւը մեր Պաշտակցական ըլլալը և անոնց կուսակցական գէշ և փաստաւար ուղղութիւնը տարիներէ ի վեր քննադատած ըլլալնիս է, բայց մենք երբեք զիջած չենք իրենց դէմ աղտոտ միջոցներով կռուել, ինչպէս իրենք կընեն, մենք հետեւելով մեր սկզբունքին մեր հակառակորդները հարուածած ենք միշտ փաստերով և կոխը մղած ենք միշտ ազնիւ հողի վրայ. մենք ուրախ կը լինէինք փոխանակ մէկի հարիւր հակառակորդներ ունենալ մեր դէմ, բայց գոնէ ազնիւ լինէին, այնքան ազնիւ, որ եթէ մեզ հայհոյէին ալ, գէթ փաստերով հայհոյէին: Այժմ հասարակութիւնը թող իմանայ Ազատ Բեման անփաստ հայհոյութիւններու արժէքն ու կարեւորութիւնը:

Այս առթիւ միջանկեալ կերպով յայտնենք որ ցաւալի է տեսնել մեր մէջ հայեր որոնք Ազատ Բեմ կոչուած անբարոյացնող թերթը իրենց յարկերուն տակ կընդունին և իրենց ընտանիքներուն մէջ կը կարդան:

Ազատ Բեմ չի կատարէր մամուլին ազնիւ դերը, այդ թերթը կարգացողները միմիայն կը վարժուին

հայհոյանքներու, լպիրշ և աղտոտ բարքերու և անբարոյացնող միտքերու: Հասարակութիւնը ինքը մեղաւոր է որ իր ծոցին մէջ կապրեցնէ այսպիսի աղտոտ թերթերը, հասարակութիւնը ինքն է որ կը քաջալերէ իր դրամով այդ գրչի սրիկայութիւնները, մարդ ամօթ զգալու է այդ թերթը ձեռքը առնելու և ոչ թէ կարդալու:

Ոմանք գուցէ առարկեն որ երբեմն նոյն թերթին մէջ շինող և օգտակար յօդուածներ գրողներ կը պատահին և ասոր համար չուզեն թերթը զոհել, սակայն պէտք է գիտնանք որ այդ կարգի շինող և օգտակար յօդուածները բոլորովին բացառութիւն կը կազմեն և այդ փոքրիկ բացառութեան համար ալ ամենափոքր օգուտի մը համար, միթէ կարժէ՞ ամենամեծ վտանգներու և փնտնելու մատնել հասարակական և ընտանեկան կեանքը. միթէ՞ կը պակսին ուրիշ թերթեր, որոնք զերծ եղած ըլլան այդ աղտոտութիւններէ: Ո՛չ:

Արդ խայտառակ գրչակները իրենց միակ բանը գործը ըրած են իրենց հայհոյանքի տալարակին մէջ այս և այն մըրտել, ասոր և անոր պատուոյն դպիլ, մինչև իսկ կիներու անուններու շուրջը աղտոտ բառերով և սրիկայական դարձուածքներով կոյուղիներ կազմել: Բացէք այդ խայտառակ գրչակներու թերթերը, անոնց հրատարակած հարիւր թերթերուն մէջ, հարիւրաւոր

անուաններ պիտի տեսնէք անպատուած, ձեխոտուած, անձնական յարձակումներով հարուածուած:

Այդ խայտառակ զրջակները իմաստակորէն կը հաւակնին ժողովուրդին առաջնորդողի դեր կատարել: Որո՞նք են այդ խմբակին անդամները:

Դեռ երեկուան տղաներ, դպրոցի զրասեղանը նոր ձգած իմաստակներ, ազգային կեանքի մէջ չի փորձուած տգէտներ, հաւակնոտութիւնը ունին ինքզինքնին առաջնորդող ցոյց տալու ժողովուրդին պատգամներ կարդալու:

Թերթ մը խմբագրելը անոնք կը կարծեն թէ դպրոցի զրասեղաններու վրայ ըլլալիք շարադրութիւն մըն է, իսկ քննադատութիւնը անոնք միայն կը հասկընան հայհոյանք, խժրժանք, անուանարկում, ձեխոտում: Այսպիսիները երբոր տեղական հասարական գործի մը կը խառնուին, պէտք է որ իրենց չափն ու սահմանն զիտնան, միայն հետեւողներ լինին աւելի փորձառու գործիչներու, իսկ այս խմբակը առանց այս զրական ճշմարտութիւնը յարգելու, իր հասակէն վեր գործերու մէջ կը նետուի և փոխանակ շինելու ամեն բան կը քանդէ:

Մենք այս տողերը գրելով ոչ նպատակ ունինք գմեզ պաշտպանելու անոնց ձեխարձակումներուն դէմ, զորս արհամարել շատոնց վարժուած ենք, և ոչ ալ

նպատակ ունինք խնամակալութեան փաստարանը ըլլալու, որուն կազմակերպութեանը դէմ միշտ բողոքողներէն մէկը եղած ենք, մեր նպատակն է նախ ցոյց տալ Աղեքսանդրիայի մէջ սկսուած Սահմանադրական պայքարին վիժման իսկական պատճառները և երկրորդ հայ հասարակութեան աչքին առաջ դնել Ազատ Բեմեան վերակազմեալ խմբակին անագնիւ, դաւաճան և անուղղամիտ գործերը:

Զգուշացնել հայ հասարակութիւնը անոնցմէ և անոնց գործերէն: Մենք բոլոր այս խնդիրներուն վրայ ընդհանուր կերպով նայեցանք, սակայն անաչառ ըլլալու համար պարտք կզգանք յայտարարելու որ Ազատ Բեմեան վերակազմեալներու և թէ Սահմանադրական պայքարին մասնակցող չէզոքներուն մէջ կը գտնուին ազնիւ, բայց հագուագիւտ բացառութիւններ և ի հարկէ մեր խօսքերը անոնց չեն պատկանիր:

Նկատելով որ տեղական ազգային և հասարակական գործերը ցանկալի բարւոք վիճակի մը հասցունելու համար հարկաւոր եղած ոյժը գոյութիւն չունի Աղեքսանդրիոյ մէջ, այսինքն չկան ազնիւ, ուղղամիտ անկողմնակալ և ազգային կեանք ունեցող գործիչներ, և եթէ կան ալ անոնք ևս փոքր թիւ մը կը կազմեն և որոնք իրենց անձնական զբաղումներով միջոց չունին հասարակական գործերու մասնակցելու, կարժէ միթէ՞

այսպիսի միջավայրի մը մէջ ապարդիւն կերպով վատ-
նել մարդ իր ժամանակը . . . :

Մենք համոզուած ենք որ եթէ երբեք սահմանա-
դրութիւնը իր ամբողջութեամբ հոս գործադրուի
իսկ, իրերու վիճակը երբեք չի պիտի փոխուի, Մար-
կոսին տեղը Կիրակոսին զաւովը տեղական ազգային
հաստատութիւնները մեր երևակայած ու ցանկացած
վիճակին երբեք չի պիտի հասնին, ատոր ապացոյցը մեզ
Դահլիշէ տուած է, որ ունենալով կանոնաւոր Սահմա-
նադրական ժողովները և մարմիններ ազգային բոլոր
հաստատութիւնները դարձեալ կը մնան անխնամ և
անպտուղ վիճակի մէջ, հետևաբար Սահմանադրութիւնը
չէ որ մեզ պիտի փրկէ, այլ զայն գործադրող զիտա-
կից, փորձառու, ազնիւ և ուղղամիտ մարդիկը:

Ունինք այդպիսի մարդիկ,

—

Ազատ Բեմեան — Վերակազմեալներու վերոյիշեալ
հակասական և անուղղամիտ արարքներուն հակառակ
մենք ցոյց տուած ենք զանազան առիթներով մեր ծայ-
րայեղ ուղղամտութիւնը և ազնութիւնը, այդ միեւնոյն
խնամակալութիւնը, որուն դիմած ու պաշտօններ խնդ-
րած էին Ազատ Բեմեան—Վերակազմեալները, այդ մի-
եւնոյն խնամակալութիւնը կըսենք, մեզ ինքնաբերա-
բար ստաշարկեց հոգաբարձութեան և Աղբատախնամի

պաշտօնները և մենք ուղղամտօրէն մերժեցինք: Այդ
միեւնոյն խնամակալութիւնը, որուն դիմած էին Ազատ
Բեմեան Վերակազմեալները և իրենց Շիրակ թերթին
համար դրամ պահանջած էին, այդ միեւնոյն խնամա-
կալութիւնը համակրելով Հորիզոն թերթի բռնած ուղ-
ղութեանը, ինքնաբերաբար մտադրեց նուէր մը տալ
թերթին, սակայն նոյն թերթին պատասխանատու վա-
րիչները մերժեցին ազնւօրէն այդ նուէրը: Այդ միեւնոյն
խնամակալութիւնը, ուրկէ Ազատ Բեմեան—Վերակազմ-
եալները իրենց ընթերցարանին համար ամսական 3 ոսկի
պահանջած են և ստացած, այդ միեւնոյն խնամակա-
լութիւնը Հ. Յ. Դաշնակցութեան ընթերցարանին հա-
մար տրամադրեց նուէր մը, որը մերժուեցաւ նոյն
հաստատութեան վարիչներուն կողմէ:

Թող հասարակութիւնը ինքը բաղդատէ այս եր-
կու կերպ արարքները և դատէ թէ ո՞վ է ազնիւր և
ո՞վ է անազնիւր . . . :

Վերջին նոր լուր մը և կամ նոր խաղըութիւն
մը ևս: Ազատ Բեմեան — Վերակազմեալներու ամենաե-
ռանդուն (?) գործիչներէն (?) Զարեպաշտ անուանեալը
խաչագողութեան նոր ձև մը մտածեր և գործադրել իսկ
ջանացեր է վերջերս . . . : Անշուշտ իր ընկերներուն
միահամուր խորհրդակցութեամբ և հրահանքովը:

Զարեպաշտը անձամբ դիմեր է խնամակալութեան

անդամներէն Պ. Յակոբ Ուղուրլեանին և յայտներ է) որ կարգ մը լրագիրներ փաշային վրայ պիտի յարձակին ու զայն խայտառակեն Ամերիկեան փողոցի դէպքին մէջ մեղսակից ցոյց տալով զայն, հետեաբար եթէ իրեն 200 ոսկի տայ փաշան, ինքը կարող է լռեցնել այդ թերթերը: Բայց հետաքրքիրը այնտեղ է, որ մեր խելացի խաչագողը իր խաչագողութեան փաստ մը տուած չը լինելու համար դրամը չէքով ստանալ չէ ուզեր, այլ հնչուն դրամով . . . :

Ո՞վ խաղըութիւն խաղըութեանց . . . : Այն մարդիկը, որոնք փաշային պատիւը մինչե ցեխերուն հաւասարեցնել կաշխատէին իրենց հայհոյաթերթով, այսօր փաշային պատուին նախանձախնդիրներ կը դառնան . . . :

Այնքան ջերմագին հոգածութիւն, այնքան եռանդագին պաշտպանութիւն փաշային համար, շիտակը մենք չէինք սպասեր Ազատ Բեմեան—Վերակազմեալնէրէն, որովհետեւ զիրենք այնքան ալ ինկած և ստորնաջած չէինք կարծեր . . . :

Բայց այս փաստը բոլորովին մեզ վհատեցուց :

Այժմ մեր պարտականութիւնն է, յանուն ինչ սրբութեան, որ կուգէք, կոչ ընել Ազատ Բեմեան — Վերակազմեալներու մէջ բացառաբար գտնուող միամիտ և ազնիւ անձնաւորութեանց, որ մեր վերև յիշած բոլոր իրողութիւնները քննելով և հաստատելով

միանգամ ընդ միշտ հեռանան այդ ապականեալ մթնոլորտէն, իրենց ազնիւ և մաքուր անունն ալ չաղարտելու և անոնց չը հաւասարեցնելու համար:

Մենք շատ լաւ գիտենք, որ մի քանի անփորձ երիտասարդներ և միամիտ բայց ազնիւ անձեր կը մասնակցին այդ խմբակցութեան, առանց խորին կերպով ուսումնասիրած ըլլալու մեր յիշատիսական կարճ պատմութիւնը և առանց որոշելու իրականալին անիրականալիէն, զրեթէ պարզ կոյր հաւատքով մը անոնց ետեւն կերթան, որոնք կը շահագործեն իրենց ազնիւ զոհարերութիւնը, միմիայն հաւատալով այդ խմբակցութեան առասպելական թաքտիքային — լռիկ գործունէութիւն և ընդհանուր ապստամբութիւն (?) — :

Կարժէ՞ միթէ այդ ծիծաղելի, անիրականալի և երեակայական թաքտիքային կոյր զկուրան հաւատալով զոհել իր ոյժերը յանուն ոչնչութեան, զորս կարող էր գործածել աւելի նպատակայարմար միջոցներով յօգուտ ազգային դատին:

Սթափեցէ՛ք ձեր խոր քունէն, ո՞վ ազնիւներ:

Ա՛լ հէրիք է կոյր հետեղութիւնը, չարիքին տեւականութեանը անգիտակցաբար դուք էք ոյժ տուողը:

Մենք Ազատ Բեմեան — Վերակազմեալ խմբակին պատկերը լրացնելու համար այս տեղ կարտառպենք Շարժումի 665-6-7. Թիւերուն մէջ մեր գրած յօդ-

ուածը որը անկասկած շատեր կարգացած չեն, բայց խնդրոյն շատ ծանօթ են:

ՀԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՕԴՈՒՏԸ ՄՏԱՇՈՂՆԵՐՈՒՆ

Պարսկաստանէն Աղէքսանդրիա ճամբորդելու միջոցիս Թիֆլիս հանդիպելով, Մշակի, Մուրճի խմբագրութիւնները և Լոյս տարեցոյց — հանդէսի խմբագիր — հրատարակիչ պր. Եղիշէ Թօփչեան ինձմէ մասնաւորապէս խնդրեցին որ Եգիպտահայերու մասին իրենց թերթին և հանդէսներուն տեղեկութիւններ հաղորդեմ:

Եւ որովհետեւ Մուրճ և Լոյս հանդէսներու համար խնամեալ և լաւ ուսումնասիրուած յօդուածներ հարկաւոր էին և ես իբրեւ նորեկ միջոց չունէի այդ աշխատութիւնը կատարելու, խնդրեցի Արտեմիսի խմբագիրներէն պ. Ալօին, որ երկար ժամանակ Եգիպտոսում ապրած քլլալով, ինքը պատրաստէ այդ յօդուածը: Պ. Ալօ արդէն իր այդ աշխատութիւնը հրատարակած է Մուրճի այս տարւոյ 6 և 7 թիւերուն մէջ և որուն համառոտութիւնը պիտի հաղորդէր «Լոյս»ի խմբագրութեան:

Իսկ ես «Մշակ»ի խմբագրութեան յղեցի իմ

Թուեցիկ տպաւորութիւններս, խղճամիտ և անաչառ թղթակցի մը յատուկ ուսումնասիրութիւն մը կատարելով, այսինքն հիմնուելով գրաւոր տօքիմանեկրոս և արժանահաւատ և գործին իրազեկ անձերու յայտարարութեանց վրայ: Իմ այդ յօդուածները լոյս տեսան «Մշակ»ի այս տարուան 35-88-121-122 և 162 թիւերուն մէջ:

Այս յօդուածներուն մէջ ի միջի այլոց հետեւալ տողերը գրած էի:— «Այսքան հարուստ եկամուտ ունեցող գաղթականութիւնը մինչև իսկ կանոնաւոր ծխական մի դպրոց չունի: Գահիրէում և Ալէքսանդրիայում գոյութիւն ունեցող դպրոցները պարզապէս անկարող ուսուցիչների և ուսուցչուհիների անկեկանոցներ են դարձել, ուսուցչական կոչման անարժաններ, մանկավարժութիւնից բան չը հասկցողներ և նոյն իսկ յայտնի անբարոյականներ և փաշայների—բէյերի քմահաճոյքին ծառայող պոռնիկներ մուտ են գտել այդ սրբազան յարկերի տակ և անխցճօրէն շահագործում են մատաղ սերունդի կրթական գործը: Ուսուցիչներ և ուսուցչուհիներ պաշտօնի են կոչուած այս փաշայի կամ այն բէյի քմահաճոյքի շնորհիւ և ի հարկէ նրանց առաջ քծնող, նրանց շողոքորթող և պաշտօն մուրալու աստիճան ստոր-նացողներն են, որ ընտրվում են, բաւական է, որ մի փաշայ կամ բէյ հրամայեց, իսկոյն հրամանը կատար-

վում է, դատարկապորտը, անարժանը չադ ոռճիկով ուսուցիչ է կարգվում:»

Այս տողերս Աղաս Բեմի խմբագիրներուն և մի քանի մարդկանց ջիղերուն դպելով, այդ ճշմարիտ իրողութիւնները ուրանալու աստիճան առաջ գացին և բուն խնդիրը, սկզբունքը թողած, անիրաւ և ոչ պատւաբեր յարձակումներ գործեցին անձնականիս նկատմամբ, և ամեն ճիգ ու ջանք թափեցին փաշաները, բէյերը և ուսուցիչները զրգուելու, որպէսզի ինձ դէմ դատ բանալով, ազգային խայտառակութիւնները օտար դատարաններու առջև բերեն և այդ կերպով զանազան անձնաւորութիւններ անպատուեն:

Ահա տեսէք ինչ կը զրէ «Աղաս Բեմ»:

«Գիտէինք թէ մեր վարժարաններու մէջ անկարող ուսուցիչներ և ուսուցչուհիներ կը գտնուէին, բայց մեզի ծանօթ չէր մինչև հիմա թէ յայտնի անբարոյականներ ու փաշաների—բէյերի քմահաճոյքին ծառայող պոռնիկներ» մուտ գտեր էին անոնց մէջ:», Ի՞նչ 14:

«Մեր մասին, յանուն ազգային դատարարակութեան պիտի փափաքէինք որ ուսուցչական խումբը գոնէ պատուոյ ատեան մը պահանջէր այս կեղծաւոր շարլաթանին դէմ: Բաց աստի, որովհետև խնդիրը ոչ միայն ուսուցիչներուն և ուսուցչուհիներուն շուրջը կը դառնայ, այլև այն պէյերուն և բաշաներուն, որոնք

«իրենց քմահաճոյքին ծառայեցնելով ուսուցչուհիները, գանոնք կը նետեն դպրոցէն ներս իբրև մանկավարժուհի՝ պիտի սպասէինք որ ցոյց տային այս առթիւ, գոնէ իրենց անունին նախանձախնդրութիւնը: Ըստ որում գէթ Աղէքսանդրիոյ մէջ ասոնց թիւը սահմանափակ է (առժամանակեայ խնամակալութեան մէջ մէկ փաշա մը՝ Բարթող բաշա և երկու պէյեր՝ Բէյիզեան և Սըվազլը՝ միայն կը գտնուին) անտեղի չէ ակնկալել թէ յականէ յանուանէ զիրենք անուանարկուած զգալով՝ պիտի փութան հանրային կարծիքին առջև ինքզինքնին արդարացնելու:» Թիւ 15:

«Ինչ հրաշք է որ կը մղէ կոր ուսուցիչ մը, իր աւանդած դասերու արդիւնքին դէմ յայտնուած քննադատութեան շոգեպինդ պատասխանել՝ երբ անդին իր նմաններուն բազմութիւնը — առանց բացատրութեան — լռիկ համակերպումի անհունօրէն խաղաղական նշաններով միայն կընդունի անբաղդատելի կերպով աւելի ծանր ամբաստանութիւն մը:» Թիւ 16:

«Սա երկսայրաբանութենէն խոյս տալ չէ կարելի, Տօքթ. Փաշայեանի ամբաստանութիւնը կա՛մ ամենաստորին տեսակէն զրպարտութիւն է, և կամ ճշմարտարտութիւն: Երկու պարագայի մէջ ալ անտարբեր լուծիւնը ոչ միայն ուսուցչաց, այլև Եզիպտոսի հայ հասարակութեան համար դատապարտելի է:» Թիւ 18

ՕՀԱՆ ԽՆՏԱՄԵԱՆ:

«Չքսեր սակայն Մշակ, թէ երբ այդ քննադատութիւնը ինքնին ծանրապէս անուանարկիչ է ամբողջ գաղութի մը և ամբողջ երկու վարժարաններու պաշտօնէութեան դէմ, երբ եղելութիւնները յայտնապէս կը խեղաթիւրուին անոր մէջ՝ պէ՛տք է, այնքան քննադատին դէմ որ միակ անձ մըն է, այնքան փափկանկատ վարուիլ որքան չէ վարուած ինքը, բազմաց դէմ:» Թիւ 23, ՎԱՀԱՆ ՏԻՐԱՆՆԱՆ:

Յօդաւան աւելի չերկարելու համար մէջ չը պիտի բերեմ Ազատ Բեմ-ի մէջ զանազան առիթներով երևցած իմաստակութիւնները, տղայամիտ հակասութիւնները, ապուշ անհասկացողութիւնները, ինչպէս, «բացառութեանց խնդիրը, Տիար. Մ. Տամատեանին ժամանակաւ նախատած ըլլալս (°), դատ պահանջելս, ներքին ու արտաքին անհատին զանազանութեան խնդիրը, ձեռքիս մէջ ձեռք չը դնելու և պատուար ու պատնէշ կանգնելու հրէշային մտածումը», և այլն:

Մենք միայն պիտի բաւականանանք դպրոցի հետ կապ ունեցող խնդրով զբաղիլ:

Դպրոցներուն մասին զրաճներս արդեօք զրպարտութիւններ էին թէ ճշմարտութիւններ, ահա այս կէտը կուզեմ բացատրել և զրաճներուս ճշմարտութիւններ եղած ըլլալը փաստել ու հաստատել: Այս

փաստումները և հաստատումները պիտի ապացուցանեն նաև Ազատ Բեմ-ի խայտառակ զրչակներուն «սուտ չգիտնամ» ձևանալու խայտառակ օյիւսպագոյրիւնները և ամօթալի հակասութիւնները:

Մենք մեր տպաւորութիւնները կազմած էինք, ինչպէս արդէն յիշեցինք, հետեւալ տօքիւմաններու և զանազան վատահելի անձնաւորութեանց յայտարարութեանց վրայ, որոնք այս կամ այն ձևի տակ մեր գրածները կը հաստատեն, պիտի թւենք նաև որ փաստերն ալ, որոնք երևան եկան Մշակ-ի մէջ գրուելէն յետոյ:

Նոյն «Ազատ Բեմ»ը տարի մը առաջ (5 սեպտ. 1903, Թիւ 20) Երուանդ Օտեան ստորագրութեան տակ գրած է. — «Որովհետեւ ճամբու դրամները (ուսուցիչներ) փաշաներու, բէյերու կամ էֆէնտիներու շարքին մէջ պաշտպաններ չունին, մինչդեռ պաշտօնի վրայ պահուած ապիկարները կը վայելեն այս կամ այն փաշային, պէյին կամ էֆէնտիին հովանաւորութիւնը: Ու Եգիպտոս այն գերազանցապէս չքնաղ երկիրն է ուր փաշայի մը կամ պէյի մը հովանաւորութիւնը վայելող որ և է տգէտ ու անկարող մէկը կըրնայ տարիներով վարժուիլ կամ վարժապետ ըլլալ ու լեցուն-լեցուն ամսականներ առնել եկեղեցիին անտուկէն, առանց վախ ունենալու թէ օր մը զինքը դուրս

սլիախի նետեն: Եզդիպտոսի ազգային վարժարանները ո՛չ թէ տղաքը կըթելու սահմանուած հաստատութիւններ են, այլ ազատարաններ, անկեւանոցներ վաշաներու և պէյերու պաշտպանականիւրուն համար: Վերջապէս Դահիրէի և Ալեքսանդրիայի եկեղեցիներն ու դպրոցները, կալուածներն ու բարեգործական հաստատութիւնները ազգին չեն պատկանիր, այլ կարգ մը խեղկատակ, պնակալէզ, քծնող ու շողոքորթ արարածներու որոնք հեռուէն կամ մօտէն, ուղղակի կամ անուղղակի, խոստովանելի կամ անխոստովանելի միջոցներով փաշա մը կամ պէյ մը ունին իրենց կոնակը:»

Հիմա լըջամիտ և անկողմնակալ ընթերցողը թո՛ղ բաղդատէ այս գրուածքը մեր գրածներուն հետ և եթէ գտնէ երկու արտայայտութեանց մէջ տարբերութիւններ, թող բացահաճի մեզ ցոյց տալ: Մենք ոչ մի տարբերութիւն չենք գտներ այս երկուքին մէջ. ճշմարտութեան և մտքի արտայայտութեան տեսակէտով, կարծես թէ մին միւսին ընդօրինակութիւնն է, սա տարբերութեամբ, որ մենք անբարոյական և պոռնիկ բառերը շեշտեր ենք, իսկ Երուանդ Օտեան «խոստովանելի և անխոստովանելի միջոցներ» բառերը. պոռնիկ բառը իր նշանակութենէն շատ բան կը կորսնցնէ եթէ «ի՛նչ են անխոստովանելի միջոցները»... հարցը տանք, որոնց մէջ կարող են մտնել պոռնիկութենէ աւելի

ծանր արարքներ և նոյնիսկ ոճիրներ՝...:

Արդ, ո՛ւր էին այն ժամանակ, երբոր Երուանդ Օտեան այս տողերը գրեց, այո՛, ո՛ւր էին մեր դէմ խօսող խելացի պարոնները, ի՛նչու համար այն ժամանակ նոյն աղմուկը չը բարձրացուցին, նոյն նախնաձախդիր ոգին ցոյց չը տուին...:

Գուցէ տղայաբար առարկեն թէ «Ազատ Բեմ»-ի նախորդ վարչութեան օրով գրուածներուն նոր վարչութիւնը պատասխանատու և համամիտ չէ, թէ նոր վարչութիւնը տարբեր ուղղութիւն ունի և այլն:

Սակայն այս միամիտ առարկութիւնը փաստ մը չէ հերքելու մեր ըսածներուն ճշմարտութիւնը. նախ ընթերցողը պարտաւոր չէ թերթին վարչութեան և ուղղութեան փոխուելուն հետ փոխել նաեւ իր ուղղութիւնը. եթէ երբեք թերթին ուղղութիւնը փոփոխութիւն կըած է, այդ բանը նոր վարչութիւնը պարտաւոր էր կանխաւ յայտարարել իր ընթերցողներուն: Երկրորդ՝ խնդիրը թերթի ուղղութեան վրայ չէ, այլ այն անհերքելի իրողութեանց վրայ թէ ինձմէ առաջ նոյն իսկ «Ազատ Բեմ»-ի մէջ գրուած են այն բոլոր բաները, զորս ես յիշեր էի «Մշակ»-ի մէջ: Երբորդ՝ խմբագրութիւն մը պարտաւոր է գիտնալ իր քննադատած խնդրին անցեալին մէջ ի՛նչ փոփոխութեան անցած ըլլալը. եռանդը, երկու տող հայերէն գրելը բաւական

չէ թերթ մը խմբագրելու. փորձառութիւն, հմտութիւն, սկզբունք, որոշ ուղղութիւն և խմբագրական կոչում ունեցող մէկը միայն կրնայ ըմբռնել մամուլի և տպագրական խօսքի սրբութիւնը. «Ազատ Բեմ»ի գրչակները բացարձակապէս այդ բոլոր բարեմասնութիւններէն զուրկ ըլլալնին ապացուցին:

«Ազատ Բեմ»ի գրչակները պարտաւոր էին գիտնալ, որ Պօղոսեան վարժարանին մէջ պաշտօնավարող ուսուցչուհի Տիկին Մանի Պէյլէրեան, ժամանակին բողոքած է հոգաբարձութեան անդամներէն Տիար Կարապետ Տէվրիշեանին և առաջնորդանի պաշտօնեաներէն մէկուն, իրաւացի կերպով յայտարարելով, որ վարժուհիներէն մէկուն արարքը և վարքն ու բարքը օրինորդներուն բարոյականը կը խանգարեն և թէ պատիւ չը բերեր այդպիսի անբարոյական ուսուցչուհի մը ներկայութիւնը կրթական սուրբ յարկին մէջ: Հոգաբարձուին պատասխանը եղած է — «Փաշային կը յայտնենք», և դեռ պիտի յայտնուի...:

Կառարկէն թէ ամենքը մէկ ջրով լուացեր ենք, առանց բառարութիւններ յիշելու ընդհանուր կերպով անպատուեր ենք երկու դպրոցներու ուսուցչական խումբը, և այլն: Սակայն լրագրական բարքերուն մէջ ընդունուած սովորութիւն մըն է, որ երբ հասարակական հաստատութեանց մէջ կատարուած ո և է զեղծում,

փնասակար և վատ արարքներ մատնանիշ ըլլան, այնտեղ մասնաւորումներ աւելորդ են. Պետոյ և Կովկասի լրագրութեան մէջ միշտ գրուած են ընդհանուր մտքով քննադատականներ ազգային այս կամ այն հաստատութեանց վրայ, օրինակ պատրիարքարանը «պաթախանէ», կոչած են և Ս. Էջմիածնայ միաբանութիւնը «մակաբոյծներ և ծոյլեր», ևն: Դեռ այս օրերս պ. Ավօ «Մուրճ»ի նո. 7ին մէջ «Եզրպտահայերու» մասին գրած իր յօդուածին մէջ դպրոցներու և լրագրութեան վրայ ճիշդ մեր ըմբռնած եղանակով, առանց բացառութիւնները յիշելու, ընդհանուր կերպով ձաղկած էր ինչ որ վատ և փնասակար տեսեր էր. ստորև նոյնութեամբ մէջ կը բերենք պ. Ավօի գրածները:— «Երկու քաղաքներու (Գահիրէ և Ալեքսանդրիա) մէջ ևս մեր ազգ. դպրոցները կը կառավարուին կրթական գործէն բացարձակապէս անտեղեակ հոգաբարձուներով, որոնց ձեռքին մէջ «Թուլամորթ» ուսուցիչներ գործիք եղած՝ բոլթ դանակներով կը խողխողեն ազգին մատաղ սերունդը պատրաստելով զանոնք հաշմանդամ և խեղամիտ ապագայ հայութեան անդամներ:» — Պէտք է նկատի ունենալ, որ այս տողերը գրող պ. Ավօյն աւուսինը նոյն դպրոցներէն մէկուն մէջ պաշտօն կը վարէր: Ինչո՞ւ համար պ. Ավօն իր կ'ինը բացառութեանց կարգը չէր դասեր և ան ալ մեղսակից էր ցոյց տու-

ած մատաղ սերունդի խողխողման գործին մէջ: Ասոր պատասխանը չատ պարզ է և արդէն վերը բացատրեցինք, միայն «Ազատ Բեմ»-ի զբաղմունքներուն համար անհասկանալի և անբացատրելի է:

Պ. Ավան Լրագրութեան վրայ խօսելով զրած է. — «Գրեթէ տարի չանցնելի, որ սուսկի նման անկիւն մը սմբած մէկ հիւանդ ուղեղէ լոյս աշխարհ չընկնի լրագիր մը կամ հանդէս մը, առանց իրարմէ ո և է զանազանութեան մեր բոլոր եգիպտահայ մամուլի առաջնորդներուն հաւատարիմ դաւանանքի հաւատամբը զարձած է թերթ հանել և ազգին ծառայել: Առանց լուրջ մտաւոր պաշարի կելլեն, խմբագրութեան աթոռը կը զրաւեն, ուստի և եգիպտահայ լրագրութիւնը հասեր է բացարձակապէս անբովանդակ խայտառակութեան և թուղթ մրոտելու անկումին:» Պէտք է յիշենք, որ այս տողերը գրող Պ. Ավան Աղէքսանդրեայի մէջ կը հրատարակէ «Արտէմիս» ամսաթերթը, ուրեմն, իր թերթին ալ անբովանդակ խայտառակութեան և թուղթ մրոտելու անկումին մէջ կը գտնուի. առանց բացատրութիւն կազմելու...: Կը յուսա՞ք, որ մէկը իր կնոջ և իր հրատարակած թերթին համար այսքան աննպաստ կարծիքներ յայտնէ: Մարդ պարզապէս յիմար մը ըլլալու է, որ նոյն իսկ կասկածի...: «Ազատ Բեմ» վաւերէնքը միայն չեն կարող ըմբռնել լրագրական բար-

քերու այս նրբութիւնները:

Նոյն կերպով վարած է նաև «Ազատ Բեմ» Երուսաղէմ Թեմանի վարչութեան որով, ինչպէս տեսանք անոր զրածը:

Տիկին Մարի «Արտէմիս»-ի 1903 թիւ 4-5 ին մէջ մօր դպրոցներու վրայ խօսելով հետեւեալ զայրոյթովից տողերը կը գրէ. — «Մեզմէ շատերը բարոյականի սահմանը չափազանց նեղ կըմբռնեն...: Տարամերժութեն անբարոյական կընդունուին միայն այն կիները, որոնք կապրին ամուսնական օրինաւոր յարկէն դուրս ազատ և դիւրարեկ կապերով կամ թեթև բարքերով: Անոնք կը վտարուին ընտանեկան մաքուր յարկերէն, և որոնց բարև տալն անգամ անպատուաբեր կը համարուի պատուասէր անձերէ. և սակայն կան այնպիսի անբարոյականութիւններ՝ որոնք շատ աւելի ծանր և փնասակար ազդեցութիւն ունին դեռ չը կազմուած նկարագիրներու վրայ մանաւանդ. ասոնք չեն տեսնուիր գոցէ, չեն քննուիր, կարևորութիւն իսկ չեն տրուիր. մինչև իսկ երբեմն վարժարանական յարկերէն ներս կը յաջողին սողոսկիլ այդ կարգի անբարոյականներ «Պատարարակուհի» նուիրական անունին տակ: Վիթխարի անբարոյական չեն միթէ նախանձի թոյնով վարակուած ստեղծ խառնակել, չարաչար բամբասել, ստոր շարժառիթներով պաշտօնակիցներ իրարու դէմ

հանել, աշակերտներուն մէջ հակառակութեան ոգի արթնցնել, խօսուածքի, շարժուածքի, կեցուածքի անօրինակ լրբութիւնով գայթակղեցնել մատաղ միտքեր, հազար անգամ անելի զարշնի անբարոյականութիւններ չեն միթէ ջլշիկ «ըսի ըսաներով» եւ վարնոց չարախօսութիւններով վարժարանը պղծել...: Կրնանք ուրեմն ասկէ հետեւցնել թէ ինչ ահռելի աղէտներ կը գործեն «Դաստիարակուհի» կոչուած այդ վիժածները մեր մատաղ աղջիկ սերունդին ճակատագրին վրայ...»

«Ազատ Բեմ»ի վարիչները եւ անոնց պէս խորհողները ինչո՞ւ համար այն ժամանակ չը հարցուցին թէ ո՞վ է այդ դաստիարակուհին...:

Այս խնդրոյ առթիւ նոյն «Ազատ Բեմ»ի թիւ 14ին մէջ Տրիբուն ստրագրութեամբ լոյս տեսած յօդուածին մէջ Գահիրէի Գալստեան վարժարանին ուսուցչուհիներէն մէկուն դէմ շատ ծանր ամբաստանութիւններ կային, սակայն յօդուածագիրը, ինչպէս կերեւայ, տակաւին ամէն բան ըսած չէ. ուշագրաւ է հետեւեալ սպառնական պարբերութիւնը: — «Իսկ եթէ թեթեւօրէիկն մէկը յօդուածիս հակառակ ընդիմախօսութիւն մը ընելու փորձ ընել ուզէ, այն ատեն սանձարձակ զբիւղով պիտի դուրս նետենք Օրիորդին այն պէսպէս գոյները որոնք մինչ այսօր մոխրոյ տակ պահուած են:»

«Ազատ Բեմ»ի վարիչները եւ անոնց պէս խորհողները ինչու համար նոյն ժամանակ յօդուածագրին չը հարցուցին թէ որո՞նք են մոխրոյ տակ ծածկուած այն պէսպէս գոյները:

«Ժողովուրդ»ի ընթերցողները, նոր արտատպումներ ընելով չեմ ուզեր ձանձրացնել, քանի որ այդ արտատպումները նոյն իսկ «Ժողովուրդէն» պիտի ընէի, հետեւաբար կը յանձնարարեմ «Ժողովուրդ»ի այս տարւում 5-9-10-11-12 թիւերը կարդալ, որոնց մէջ ընթերցողները պիտի գտնեն նոյն վարժուհիին վրայ գրուած խել մը աննպաստ և մեր ըսածները հաստատող իրողութիւններ: Թող ներուի մեզ միայն յիշատակել մի քանի յատկանշական խօսքեր եւ պարբերութիւններ. — «Ինչո՞ւ երբէք չը խորհուեցաւ որ ուսուցիչի եւ ուսուցչուհւոյ ամենէն առաջ եւ ամենէն նուիրական պաշտօնն է՝ դեռատի սերունդին նկարագիրը ազնուացնել: Արդ, եթէ, վարժապետը կամ վարժուհին իր արարքով, իր թելադրութիւններով, իր յարափոփոխ բնաւորութեամբ կամ անատակ է այդ պաշտօնին, անոր մանուկ յանձնել պարզապէս Դաւաճանութիւն է: — Անշուշտ գայթակղութեանց վերջ մը պիտի տային: — Արդ կրնա՞նք վստահ ըլլալ որ այդ գեղծումը մնացած է և պիտի մնայ առանց տխուր հետեանքներու...»

Թի. Ե.

«Եւ մտածել թէ այդ խեղճը առաջինը չէ բարե-
խիղճ վարժուհիին զոհերուն, որոնք կամ վարժարանէն
բոլորովին կը քաշուին և կամ օտար վարժարանէն
բոլորովին կը քաշուին և կամ օտար վարժարաններ
կը դիմեն:—Վասն զի այս բոլոր պարագաներուն մէջ
միայն ու միայն ուսանողութիւնն է որ կը տուժէ:
Օր. Մանիսալեան ինչ կարողութեան և արժանիքի
տէր ալ ըլլայ, չենք վարանիր յայտարարելու թէ իր
պաշտօնավարութիւնը օգտակար ըլլալէ շատ հեռի է:»
Թիւ 9:

«Հոս, Գահիրէ—լուսաւոր և ազատ հողին վրայ,
մեր սիրասուն աղջիկները, վաղուան հայութեան յու-
սածպիտ մենտորները, կեղծիքի ու ապօրինութեան
թունալից մթնոլորտին մէջ կը պահուին:» Թիւ 10—11:

«Օր մը երբ հոգաբարձուն վարժարանէն ներս կը
մտնէր, կը տեսնէ թէ երկու տարբեր սեռէ պաշտօն-
եաներ բացակայ են, երբ տնտեսին կը հարցնէ, պա-
տասխան կառնէ թէ մանչերուն ճաշարանին ներքին
մասին մէջ իրարու հետ կը տեսակցին: Հոգաբարձուն
կը հրամայէ տնտեսին որ դուրս հանէ զանոնք (!). ու
կեննեն և որովհետեւ այսպիսի գաղտնի յարաբերու-
թիւններ, որչափ որ անբարոյական հանգամանք մըն
ալ չունենան (!), դարձեալ երևոյթնին վարժարանին
երկսեռ ուսանողաց բարոյականը գայթակղեցնելէ ու-

րիշ բանի չի ծառայեր: Թիւ 12-

«Մշակ»ի մէջ մեր յօդուածը լոյս տեսնելէ առաջ
և յետոյ զրուած այս ամբաստանութիւններուն և նա-
խատինքներուն ինչպէս կարողացան համբերել և լռել-
եայն համակերպիլ «Ազատ Բեմ»ի վարիչները և ի-
րենց նման խորհողները, մանաւանդ մեր պատուախըն-
դիւր (!) ուսուցիչներէն ոմանք...:

Էվրէքս...: Պատասխանը արդէն գտած են. այդ
բոլոր զրոյները մեզի պէս ծանր խօսքեր, անբորոյա-
կան և պոռնիկ բառեր չեն արտասաներ...: Անբա-
րոյական խօսքը իր լայն իմաստով աւելի ծանր ըլլա-
լով հանդերձ, մեր յիշած յօդուածագիրներէն ոմանք
գործածել են, ուրեմն, այդ մասին առարկութիւն ա-
ւելորդ է. գալով «պոռնիկ» բառին, այդ մեր պէխե-
րաւոր երախաներուն ո՞վ իրաւունք տուաւ, որ այդ
բառը առնեն իր սեռական իմաստով...: Թողնենք մի-
կողմ, որ շատ անգամ այդ մտքով ապականածներ յա-
ճախ աւելի քիչ ֆլապ կը հասցունեն մարդկութեան,
մանաւանդ մատաղ սերունդին, որքան աւելի շատ
ֆլապներ կը հասցունեն ոչ սեռական պոռնիկները,
վարքով ու բարքով պոռնկացածները: Եթէ պոռնիկ
բառը իր սեռական մտքով պիտի առնուէր, ապա ու-
րեմն, ինչու համար նոյն մտքով չէ առնուած, երբոր
Գալստեան վարժարանին հոգաբարձու Պ. Արտաւազդ

Հանրմեան, ի ներկայութեան Աւետիս քահանայ Շա-
ղոյեանի, Յովհաննէս Սէթեանի, Յակոբ Մարգարեան-
եանի, Օհան Խնտամեանի (այս պարոնը յօգուածը զը-
րած ժամանակ միտքը չինկաւ արդեօք այս Ղէպըը)
ինչպէս շարունակեց պաշտօնավարել միևնոյն յարկին
տակ ամբաստանեալին հետ...), Սուրէն Լեթմէքճեանի
և ուրիշներու, Օր. Մանիսալեանի երեսին պոռնիկ
պոռագ։

Գրիշը ձեռք առնելէ, վճիռներ արձակելէ և պօլ-
պօլ հայհոյելէ և ծաղրելէ (ծաղրելի դառնալէ) առաջ
մեր պէխերաւոր երախաները միթէ՞ պարտաւոր չէին
գիտնալ այս ամենը. պարտաւոր չէին հարձուիրձ
ընել խնդրոյն ծանօթ անձնաւորութիւնները, Շէրիտ-
ճեան պէյ, Ազիզ պէյ, Կոկանեան, Սիմոնեան, Չրաք-
եան, Եպիբանեան, Հանրմեան, Տնօրէն, ուսուցիչ,
ուսուցչուհի, ծնողներ, ևայլն։

Մեր պէխերաւոր երախաները այս ու այն կողմ
կը փսփսան թէ փաշաեանը Եգիպտոս գալէն յետոյ
կուսակցական հակառակութիւնները սկսան և թէ պատ-
ճառը փաշաեանի կուսակցամոլութիւնն է (!)։ Նախ որ
մեր գործունէութեան քսան երկար տարիներուն մէջ
գործով ցոյց տուած ենք մեր կուսակցամոլ մը չը լի-
նելը։

Իսկ Եգիպտոսի մէջ համերաշխ ոգի մը պահելու

համար ամէն ճիգ թափած և փորձով ալ, գործնակա-
նապէս ալ ապացուցած ենք։ Յիշենք մեր փաստերը։

1. Գիտնալով որ Տիգրան Երկաթ Միութեան ըն-
թերցարանը Վերակազմաւորու յատուկ գործ մըն է,
մենք ամենայն սիրով և յարմար առիթներով սկսանք
յաճախել այնտեղ։

2. Նոյն ընթերցարանին նուիրեցինք մի տարե-
կան «Առողջապահիկ» թերթ և պիտի շարունակէինք,
եթէ մեր հակառակորդները իրենց կուսակցամոլութիւնը
ցոյց չը տային։

3. «Կարմիր Խաչի Տիկնանց Միութիւնը» Դաշ-
նակցականներու ձեռքով կազմուած ըլլալով հանդերձ,
հակառակ մեր մէկ քանի ընկերներու առաջարկին, մի-
այն համերաշխութեան ոգին արծարծելու նպատակա-
աշխատեցայ և յաջողեցայ այդ միութեան չէզոք գոյն
մը տալ։

4. Աղէքսանդրիոյ Դաշնակցական խումբերուն
համար անհրաժեշտ եղող խմբատեղին բանալով, ան-
համերաշխութեան տեղի չը տալու և «Տիգրան Երկաթ
Միութեան» ընթերցատան գործը չը խանգարելու հա-
մար, այդ խմբատեղին ընթերցարան չը կոչեցինք և
այդ մտքով ալ Կօմիտէի կողմէ հերքում մը տպեցինք
«Ժողովուրդ»ի մէջ և խմբատեղիին ճակատին վրայ
միայն խմբատեղի խօսքը արձանագրել տուինք։

5. Գիտնալով հանդերձ, որ «Ազատ Բեմ» վերակազմեալներու օրկան մըն է և սակայն յուսալով որ թերթը չը պիտի ծառայեցնեն կուսակցական նեղ մտածումներու, բաժանորդ գրուեցայ:

6. Իմ անձնական յարաբերութիւններս բոլորի հետ ալ (բացի ամերիայական հովեր ունեցողներէ) անկեղծ, բարեկամական և համերաշխ էին:

Ուրեմն, ո՞վ քանդեց այս համերաշխութիւնը: Ա՞ս թէ հակառակորդները:

Առաջին քարը նետողը «Ազատ Բեմ»ի խմբագրութիւնը եղաւ, անձնական վիրաւորանք հասցուց Տիկնոջն ծաղրական շեշտով մը Խառնոյի կոչելով, կուսակցամոլութեամբ կուսակցական վիրաւորանք հասցուց Սասնոյ տաք կռիւներուն ժամանակ թրքական աղբիւրներէ եկած յուսահատեցնող հեռագիրներուն միայն «Ազատ Բեմ»ի մէջ տեղ տալով, իսկ հայերուն (իրենք դաշնակցականներուն կը հասկնան) նպաստաւոր և ոգևորող լուրերը բնաւ տեղ չէին գտնար այդ թերթին մէջ: Իսկ երկրորդ քարը նետողը դարձեալ «Ազատ Բեմ»ի խմբագրութիւնը եղաւ «Մշակ»ի մէջ գրուած յօդուածս պատրուակելով և այս անգամ բոլորովին իր գէշը և սև հոգին ցոյց տալով, ասոր վկայ են «Ազատ Բեմ»ի մէջ իմ անձիս (և ոչ թէ խնդրոյն) դէմ գրուած յօդուածները և արտադրողին

ոգին պատկերացնող ոտանաւորները:

Այս ամենը միայն մէկ բան ապացուցին, թէ «Ազատ Բեմ»ի գրչակները և իրենց սրտովին համախոհները պարզապէս պիտեբաւոր երախաներ են, որոնց հետ գործել և որոնց վրայ յոյս դնել կարելի չէ:

Մենք մեր վերջին խօսքը ըսինք. այժմ Եգիպտոսի հայ գաղութին կը մնայ մտածել իր զաւակներու կրթութեան գործը մտաւորական և բարոյական ամուր հիմերու վրայ դնելու միջոցները որոնել և իր ազգային հաստատութիւնները նպատակայարմար և օրինաւոր կերպով ղեկավարելու արդար իրաւունքին տիրանալ:

Մենք ի հարկին ժողովուրդի ցաւերուն արձագանք տալու միջոցներ կըստեղծենք: Երբոր մենք կըսեմ, ես ինքզինքս հասկցնել չեմ ուզեր, այլ ինձ նման խորհողներու և ժողովուրդի ցաւերուն խկապէս ցաւակիցներու միացած ոյժը ակնարկել կուզեմ, որը այսօր արհամարելի ոյժ մը չէ և կարող է իր ճամբուն վրայ շարուած մեծ ու փոքր խոչնդոտները քշել տանիլ և հայ ժողովուրդը առաջնորդել դէպի փրկութիւն:

• 18 Հոկտ. 1904

Ալեքսանդրիա

ՄԻՍԼ — ՈՒՂԻՂ.

Էջ	Տող	Միսալ	Ուղիղ
3	2	առաջքը	առաջքը
6	1	1.—Շարժումը	Շարժումը
7	22	հետևցնել	հետևցնել
12	22	երկրորդ	երրորդ
13	4	խնդրոյ	խնդրոյ
14	2	փաստ 1.—	փաստեր —
20	5	ու	որ
23	6	քարոզելով ու	յարգելով և
»	16	տաքնապալի	տագնապալի
26	8	սահմանարութիւն	սահմանադրութիւն
41	24	դուրս	դուրս
48	13	խնդրոյ	խնդրոյ

13421

1m

4m

504.

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0046825

